

TADEUSZ GADKOWSKI

ŚRODKI MIĘDZYNARODOWEJ KONTROLI POKOJOWEGO WYKORZYSTANIA ENERGII ATOMOWEJ

I. ISTOTA I CHARAKTER MIĘDZYNARODOWEJ KONTROLI POKOJOWEGO WYKORZYSTANIA ENERGII ATOMOWEJ

1. Kontrola międzynarodowa jest instytucją prawną, mającą obszerną literaturę, ale z reguły jest to literatura odnosząca się do funkcjonowania modelu kontroli w określonej dziedzinie współczesnego prawa międzynarodowego¹. Wydaje się w związku z tym, że rozważania na temat międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej winny być poprzedzone podstawowymi uwagami o charakterze ogólnym, określającymi istotę kontroli międzynarodowej.

Doktryna prawa międzynarodowego nie różni się zasadniczo w poglądach co do pojmowania istoty kontroli międzynarodowej. Kontrola jest zjawiskiem funkcjonującym w stosunkach międzynarodowych, stanowiąc instytucjonalne przedłużenie zasady dobrej wiary². J. Gilas podkreśla, że kontrola międzynarodowa jest tą instytucją współczesnych stosunków międzynarodowych, która daje szczególny wyraz względem prakseologicznym. Píše on bowiem, że „mimo obowiązywania w prawie międzynarodowym zasady dobrej wiary, wychodząc z prakseologicznego założenia, że zobowiązanie, którego nie sposób skontrolować, szczególnie jest narażone na niewykonanie, przewidziano mechanizm kontroli tam, gdzie nieprzestrzeganie danych zobowiązań dawałoby znaczną przewagę państwu nie przestrzegającemu ich, lub takie nieprzestrzeganie przyniosłoby znaczne szkody grupie państw (przestrzegających zobowiązanie, czy też społeczności międzynarodowej jako całości)”³. Oczywiście funkcjonowanie kontroli międzynarodowej nie gwarantuje samo w sobie pełnej „prawo-

¹ Podstawowym polskim opracowaniem monograficznym na temat kontroli międzynarodowej pozostaje praca J. Symonidesa, *Kontrola międzynarodowa*, Toruń 1964.

² J. Gilas, J. Symonides, *Prawne i polityczne aspekty kontroli rozbrojenia*. Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne, zeszyt 22, (Nauki Polityczne I), s. 104.

³ J. Gilas, *Systemy normatywne w stosunkach międzynarodowych*, Toruń 1981, s. 28-29.

rzędności" w stosunkach międzynarodowych. Dobrowolne wykonywanie przez państwa przyjętych przez nie zobowiązań pozostaje w dalszym ciągu podstawową formą zabezpieczenia ich realizacji⁴. Kontrola międzynarodowa jest zaś jednym ze środków zapewnienia skuteczności normom prawa międzynarodowego⁵.

Wielu autorów w taki właśnie sposób pojmuje kontrolę międzynarodową, określając ją jako sposób zabezpieczenia wykonania zobowiązań międzynarodowych, zwłaszcza w tych przypadkach, gdy inne sposoby zabezpieczenia zobowiązań okazują się niewystarczające⁶. Podkreślić należy, że niektórzy przedstawiciele doktryny, pisząc o prawnomiędzynarodowych środkach zabezpieczenia zobowiązań międzynarodowych, nie wymieniają wśród nich kontroli międzynarodowej, wskazując tylko ogólnie na system gwarancji w tej mierze⁷. W literaturze można również spotkać się ze zdaniem, że tak gwarancje międzynarodowe, jak i kontrolę międzynarodową należy zaliczyć do środków zabezpieczających wykonanie zobowiązań międzynarodowych. A. N. Tałałajew pisze np., że „do środków zabezpieczenia wykonania zobowiązań międzynarodowych należą: gwarancje 'międzynarodowe, kontrola międzynarodowa oraz inne środki międzynarodowe, jak i wewnątrzpaństwowe”⁸. Podobnie G. W. Ignatienko i D. D. Ostapienko podkreślają, że dla zabezpieczenia zasady pacta sunt servanda wykorzystuje się we współczesnych stosunkach międzynarodowych rozliczne środki, przede wszystkim zaś gwarancje międzynarodowe i kontrolę międzynarodową stosowaną przez odpowiednie organy międzynarodowe⁹. Również R. M. Waliejew wskazuje, że gwarancje międzynarodowe i kontrola międzynarodowa występują obok siebie, w jednym systemie stosunków międzynarodowych, jako środki zabezpieczające realizację zobowiązań międzynarodowych¹⁰. O. W. Bogdanow stwierdzając, że kontrola międzynarodowa może być instytucją równoważącą brak zaufania w stosunkach między państwami, traktując tę in-

⁴ Por. L. Busa, *International Control as a Safeguard of Legalism in International Life. Questions of International Law*, Budapest 1966, s. 46-47.

⁵ J. Kolasa, *Z zagadnień kontroli międzynarodowej*. Przegląd Stosunków Międzynarodowych 1978, nr 3, s. 23.

⁶ Np. A. N. Tałałajew, *Mieżdunarodnyje dogowory w sowriemiennom mirie*, Moskwa 1973, s. 156 oraz J. I. Kotlarow, *Prawowyje woprosy kontrolia za sobliudienijem mieżdunarodnych objazatielstw*, w: *Mieżdunarodnoje sotrudnicziestwo i mieżdunarodnoje prawo*, Moskwa 1977, s. 40 - 45.

⁷ Patrz np. *Mieżdunarodnoje prawo*, red. L. A. Modżorian i N. G. Błatowoj. Moskwa 1978, s. 226 oraz *Kurs mieżdunarodnogo prawa*, t. IV, Moskwa 1968, s. 218-219.

⁸ A. N. Tałałajew, *Mieżdunarodnyje dogowory*, s. 155 - 156.

⁹ *Mieżdunarodnoje prawo*, red. G. W. Ignatienko i D. S. Ostapienko, Moskwa 1978, s. 176-177.

¹⁰ E. M. Waliejew, *Poniatije rmeždunarodnogo kontrola w mieżdunarodno-prawowej literaturie*. *Sowietskij Jeżegodnik Mieżdunarodnogo prawa* 1960, s. 286.

stytucję jako gwarancję międzynarodową w szerszym znaczeniu¹¹. Niektórzy autorzy zaś rozpatrują kontrolę międzynarodową jako instytucję z systemu gwarancji międzynarodowych. Chodzi tu zwłaszcza o interesującą nas kontrolę pokojowego wykorzystania energii atomowej, która pojmowana jest jako jeden z elementów realizowanych przez Międzynarodową Agencję Energii Atomowej gwarancji międzynarodowych mających zapobiec wykorzystaniu energii atomowej do celów wojskowych¹².

Tytułem wyjaśnienia istoty kontroli międzynarodowej należy sformułować jeszcze jedną uwagę. Problematyka kontroli związana jest, w zasadzie, ze wszystkimi dziedzinami współczesnego prawa międzynarodowego, w pierwszym jednak rzędzie z prawem umów międzynarodowych. Kontrola (międzynarodowa jest bowiem jedną z zasadniczych części procesu implementacji umowy międzynarodowej¹³). Jest ona również jedną z zasadniczych części implementacji umów międzynarodowych w przedmiocie pokojowego wykorzystania energii atomowej. Uwaga ta, odniesiona do międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej, będzie stanowiła punkt wyjścia do przeprowadzenia rozwiązań odnoszących się do funkcjonowania omówionych niżej, poszczególnych środków kontroli.

2. J. Symonides podkreśla, że zasadniczą trudność w procesie badania problematyki kontroli międzynarodowej stanowi dowolne i mało precyzyjne rozumienie pojęcia „kontrola”¹⁴. Stwierdza mianowicie, że kontrola międzynarodowa, aby być taką właśnie, musi spełniać kilka istotnych warunków. Przede wszystkim podstawę jej musi stanowić umowa międzynarodowa, być wykonywana przez organ międzynarodowy, w stosunku do podmiotów prawa międzynarodowego. W związku z tym formułuje on definicję kontroli (międzynarodowej, jako „wynikające z umowy międzynarodowej działania organów międzynarodowych, mające na celu stwierdzenie, czy postępowanie podmiotów prawa międzynarodowego zgodne jest z przyjętymi przez nie zobowiązaniami”¹⁵. Wydaje się, że

¹¹ O. W. Bogdanow, *Wsieobszczije i połnoje razorużenije*, Moskwa 1964, s. 281.

¹² A. J. Jojrysz, *Mieżdunarodnoje Agienstwo po Atomnoj Energii: sotrudnichestwo w obłasti mirnogo ispolzowanija atomnoj energii*, w: *Woprosy mieżdunarodnogo prawa*, Moskwa 1976, s. 49; S. A. Malin in, *Mirnoje ispolzowanije atomnoj energii*, Moskwa 1971, s. 48-49 oraz R. M. Timierbajew, *Sistiemą garantii Mieżdunarodnogo Agienstwa po Atomnoj Energii*, w: *Mirnoj atom na mieżdunarodnoj arienie*, Moskwa 1969, s. 60 - 78.

¹³ Analizy tego pojęcia dokonuje m. in. J. Białocerkiewicz, *Implementacja konwencji i zaleceń MOP. Przegląd Stosunków Międzynarodowych* 1978, nr 1, s. 35 - 48; patrz też *Dictionaire de la terminologie du droit international*, Paris 1959, s. 167.

¹⁴ Podkreśla to J. Symonides, *Kontrola międzynarodowa*, s. 5.

¹⁵ Ibidem, s. 7.

J. Symonides reprezentuje w tym miejscu klasyczny sposób rozumienia kontroli międzynarodowej, powiązany z wykonywaniem umów międzynarodowych¹⁶. Podkreśla to J. Gilas, który formułuje pewne wątpliwości odnoszące się do powyższej definicji¹⁷. Dotyczą one zwłaszcza okoliczności, w których instytucja kontroli międzynarodowej może powstać i funkcjonować dzięki innym źródłom prawa międzynarodowego, nie wynikając wyłącznie z postanowień umowy międzynarodowej. To spostrzeżenie J. Gilasa jest szczególnie cennie dla przeprowadzenia charakterystyki międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej, jako że podstawy jej funkcjonowania określone są również w innych, poza umowami, źródłach¹⁸. Autor ten, zwracając uwagę na instytucjonalny aspekt kontroli, formułuje definicję kontroli międzynarodowej in potentia stwierdzając, że stanowi ona „zespół środków prawnych i organizacyjnych, przyznanych przez państwa powołanym przez nie organom w celu kontroli tych państw pod względem dotrzymywania przyjętych zobowiązań”¹⁹. Te dwie definicje kontroli międzynarodowej prezentują obaj autorzy we wspólnym opracowaniu z zakresu problematyki kontroli rozbrojenia, dochodząc również do zgodnych ustaleń odnośnie do istoty wzorca kontrolnego, a więc normy prawa międzynarodowego, którą winien wykonać podmiot kontrolowany, a wykonanie której stwierdza organ kontrolujący²⁰.

3. Problematyka kontroli międzynarodowej stwarza, poza zasygnalizowanymi wyżej, daleko więcej poważnych kwestii prawnych odnoszących się chociażby do zagadnienia charakteru kontroli czy rodzajów kontroli. Zagadnienia te omawiają szeroko autorzy powoływanych wyżej opracowań, stąd aspekt teoretyczny tych zagadnień nie stanowi przedmiotu niniejszego opracowania.

Wydaje się, że na podstawie podniesionych wyżej uwag na temat istoty instytucji kontroli międzynarodowej — z jednej strony, oraz dla osiągnięcia zamierzonego celu badań — z drugiej, należy w tym, miejscu sformułować definicję kontroli międzynarodowej. Pod pojęciem kontroli międzynarodowej będziemy więc rozumieć oparte na normach prawa międzynarodowego działania organów kontrolnych, wyposażonych przez państwa w zespół środków prawnych i organizacyjnych, mające na celu

¹⁶ Klasyczne definicje kontroli międzynarodowej formułują np. N. Kaasik, *Le controle en droit international*, Paris 1933, s. 353 i G. Scelle, *Cours de droit international public* 1946 - 47, Paris 1948, s. 378.

¹⁷ J. Gilas w recenzji pracy J. Symonidesa. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1965, z. 2, s. 288 - 289.

¹⁸ Chodzi o uchwały odpowiednich organów Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej; patrz niżej.

¹⁹ J. Gilas, *Zagadnienie rozbrojenia*, Toruń 1966, s. 11.

²⁰ J. Gilas, J. Symonides, *Prawne i polityczne aspekty*, s. 101 - 117.

sprawdzenie czy postępowanie podmiotów prawa międzynarodowego jest zgodne z przyjętymi przez nie zobowiązaniami²¹.

4. Dla przeprowadzenia, w sposób uporządkowany, rozważań nad istotą i funkcjonowaniem środków międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej niezbędne jest, *jak* się wydaje, zasygnalizowanie ogólnych uwag na temat istoty samej kontroli w tym zakresie. Uwagi te są następujące:

— Problematyka międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej stanowi zagadnienie o charakterze zarówno prawnym, jak i politycznym oraz technicznym. Najważniejszym będzie oczywiście prawnomiędzynarodowy aspekt działalności kontrolnej w tym zakresie. Wiąże się on jednak sasisie z aspektem politycznym, zwłaszcza w odniesieniu do dążenia niektórych państw zmierzających w kierunku uzyskania statusu mocarstwa posiadającego broń jądrową. Ponadto ustanowienie i realizacja określonego modelu kontroli zależą w dużej mierze od przyjęcia i stosowania uzgodnionych środków technicznych, co jest szczególnie ważne w odniesieniu do tak specyficznego przedmiotu kontroli, jakim jest pokojowa działalność atomowa,

— Zasadnicze znaczenie w procesie kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej: odgrywa oczywiście kontrola sprawowana przez Międzynarodową Agencję Energii Atomowej. Z uwagi jednak na specyfikę przedmiotu kontroli oraz szczególne znaczenie polityczne tego problemu, kontrola MAEA powiązana jest ściśle z instytucjami kontroli regionalnej. Stąd też w procesie realizacji działalności kontrolnej występują, poza elementami klasycznej kontroli międzynarodowej, również elementy kontroli ponadpaństwowej, tak gdy idzie o sam wzorzec kontroli, jak i realizację procesu kontrolnego²²,

— System międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej pozostaje zasadniczo systemem kontroli zinstytucjonalizowanej, w którym wiodąca rola przypada organom międzynarodowym²³. Kontrola ta powiązana jest jednak również z mechanizmami kon-

²¹ Z punktu widzenia rodzaju organów kontrolnych J. Gilas wskazuje na kontrolę międzynarodową w węższym znaczeniu, a więc kontrolę wykonywaną przez specjalne organy międzynarodowe oraz kontrolę międzynarodową w znaczeniu szerszym, kontrolę wykonywaną przez organy państwowe innych podmiotów niż podmiot kontrolowany. Trafnie podkreśla on, że podstawowe regulacje prawnomiędzynarodowe w zakresie kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej powierzają wykonywanie tej kontroli organom międzynarodowym. Patrz J. Gilas, *Kontrola porozumień rozbrojeniowych*, w: *Détente a rozbrojenie*, red. W. Multan, Warszawa 1080, s. 173 - 174.

²² Patrz np. T. Gadkowski, *Kontrola regionalna i narodowa w systemie międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1981, z. 3, s. 39 - 57.

²³ Patrz wyżej, przypis 21.

troli narodowej, realizowanej narodowymi środkami technicznymi państw-stron odpowiednich porozumień międzynarodowych,

— Działalność Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej w procesie zabezpieczenia wyłącznie pokojowego wykorzystania energii atomowej także nie jest działalnością jednorodną. W działalności tej występują bowiem, poza zasadniczymi elementami kontroli międzynarodowej, również pewne elementy nadzoru międzynarodowego!²⁴. Jest to rzadka w praktyce międzynarodowej sytuacja występowania elementów kontroli i nadzoru w działalności organu kontrolującego,

— Kontrola międzynarodowa powiązana jest ściśle z instytucją suwerenności. W związku z tym określając pojęcie kontroli międzynarodowej wskazuje się na fakt, iż czynności organów kontrolnych mają charakter koordynacyjny, sama zaś kontrola nie prowadzi do ograniczenia suwerenności państwa²⁵. Z uwagi więc na ten istotny element kontroli międzynarodowej, a także z uwagi na podniesioną wyżej specyfikę działalności kontrolnej w zakresie zabezpieczenia wyłącznie pokojowego wykorzystania energii atomowej, zasadniczymi elementami wzorca kontroli w tej dziedzinie pozostają zasady odnoszące się do ochrony suwerenności państwowej, tak gdy idzie o dopuszczalność kontroli, jak również rodzaj i zakres stosowanych środków kontroli,

— Struktura prawna międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej określona jest w różnorodnych regulacjach prawnych²⁶. Zasadniczy schemat tej struktury tworzą postanowienia Statutu Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej²⁷, uchwały organów głównych tej organizacji (Safeguards Document²⁸ i Inspectors Document²⁹) oraz postanowienia odpowiednich porozumień o zabezpieczeniach (Safeguards Agreements), których stronami są: MAEA i państwa lub grupy państw członkowskich³⁰. Ponadto istotnym elementem tej struktury są

²⁴ Jak piszą: J. Gilas i J. Symonides, op. cit., s. 110, kontrola międzynarodowa zakłada sprawdzenie wykonania przyjętego przez państwo zobowiązania międzynarodowego, przy czym organ kontrolny nie uczestniczy w administrowaniu daną dziedziną stosunków międzynarodowych. Organ zaś sprawujący nadzór jest uprawniony, poza wykonywaniem zadań kontrolnych, do wydawania poleceń podmiotom kontrolowanym. Nadzór obejmuje więc również korygowanie działalności podmiotu kontrolowanego.

²⁵ Szerzej J. Symonides, *Kontrola międzynarodowa*, s. 78.

²⁶ T. Gadkowski, *Podstawy działalności kontrolnej Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej*, w: *Polska i świat. Studia nad prawem międzynarodowym i współczesnymi stosunkami międzynarodowymi*, red. H. Olszewski. Poznań 1978, s. 115 - 127.

²⁷ Tekst Statutu patrz UNTS 276: 3, przekład polski Dz. U. 1957, nr 40, poz. 18.

²⁸ Tekst Dokumentu patrz IAEA Doc. INFCIRC/66/ Rev. 2.

²⁹ Tekst Dokumentu patrz IAEA Doc. GC/V/INiF/39.

³⁰ T. Gadkowski, *Porozumienia o gwarancjach Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1982, z. 4, s. 143 - 161.

wielostronne, w tym również regionalne umowy międzynarodowe, współistniejące z zasadniczymi elementami systemu kontrolnego MAEA³¹. Według takiej właśnie hierarchizacji źródeł omówiona zostanie niżej problematyka środków międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej.

II. ISTOTA I CHARAKTER ŚRODKÓW MIĘDZYNARODOWEJ KONTROLI POKOJOWEGO WYKORZYSTANIA ENERGII ATOMOWEJ

1. Warunkiem „sine qua non” funkcjonowania systemu kontrolnego Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej jest dysponowanie przez organizację określoną znajomością stanu faktycznego podlegającego kontroli. Dla sprawdzenia, czy państwo członkowskie, które poddaje określony zakres swojej pokojowej działalności atomowej zabezpieczeniom Agencji, postępuje zgodnie z przyjętymi, w związku z tym zobowiązaniami, Agencja powinna dysponować określonym zasobem wiadomości o zachowaniu się tego państwa. Wiadomości te Agencja uzyskuje drogą stosowania rozmaitych środków kontroli, występujących w ramach odpowiedniego wzorca kontrolnego. Jak podkreśla J. Symonides, wiadomości znajdujące się w dyspozycji organu kontrolnego mogą być ugrupowane stosownie do dwóch sytuacji występujących przy kontroli międzynarodowej. Jedna z nich polega na przekazywaniu wiadomości organowi kontrolnemu, który realizuje działalność kontrolną poprzez ich analizowanie, porównywanie i wyciąganie wniosków. Druga zaś sytuacja polega na realizowaniu tej działalności poprzez działania organu kontrolnego badającego stan faktyczny na miejscu³². Wydaje się w związku z tym, że w odniesieniu do środków międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej będących w dyspozycji MAEA można przyjąć założenie, że funkcjonują one jako środki ujawniania oraz środki weryfikacji³³.

³¹ Chodzi tu zwłaszcza o dwie podstawowe (regulacje prawnomiędzynarodowe w tym zakresie, a mianowicie: Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (Non-Proliferation Treaty) — tekst patrz IAEA Doc. INFCIRC/140, przekład polski Dz. U. 1970, nr 8, poz. 60 oraz Układ o zakazie broni jądrowych w Ameryce Łacińskiej {Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America — Tlatelolco Treaty} — tekst patrz UNTS 634: 326, przekład polski Zbiór Dokumentów 1967, nr 3, s. 256-292.

³² J. Symonides, *Kontrola międzynarodowa*, s. 70. Na temat środków kontroli pisze też N. Kaasik, *Le controle en droit*, s. 366 i nast.

³³ J. Gilas. J. Symonides, *Prawne i polityczne aspekty*, s. 106. Piszą oni, że linia podziału między tymi grupami środków kontroli może być przeprowadzona pod kątem organu, który stosuje dane środki. Stwierdzają oni w związku z tym, że „środki weryfikacji byłyby stosowane przez podmioty prawa międzynarodowego w odniesieniu do danego państwa (badania na miejscu), a środki ujawniania byłyby stosowane przez podmioty prawa międzynarodowego w odniesieniu do samych siebie (sprawozdania i informacje).

2. Środki ujawniania stanowią urzeczywistnienie zasady dobrej wiary państw w płaszczyźnie przestrzegania zobowiązań międzynarodowych. Stanowią one instytucjonalne przedłużenie imperatywnej normy prawa międzynarodowego, jaką jest zasada dobrej wiary. Ponadto stwarzają one zasadnicze przesłanki dla stosowania środków weryfikacji, które stanowią obiektywne kryterium umożliwiające organom kontrolnym dokonanie sprawdzenia prawidłowości i prawdziwości ujawnionych przez państwa faktów.

3. Piszac o kontroli porozumień rozbrojeniowych J. Gilas wskazuje, że w ramach środków ujawniania wymienić należy informacje i sprawozdania, zaś w ramach środków weryfikacji obserwację, inspekcję i niektóre sprawozdania³⁴. Analiza podstawowych regulacji prawnomiędzynarodowych składających się na system międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej, pozwala stwierdzić, że przewidują one połączenie środków ujawniania i środków weryfikacji w procesie działalności kontrolnej Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej. Środki te zostaną omówione niżej.

III, ŚRODKI UJAWNIANIA W PROCESIE MIĘDZYNARODOWEJ KONTROLI POKOJOWEGO WYKORZYSTANIA ENERGII ATOMOWEJ

1. Podstawowy środek ujawniania w procesie międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej, jakim pozostają informacje, funkcjonuje w różnych formach.

Postanowienia Statutu MAEA (art. XII.A.1), jak również postanowienia Dokumentu o Zabezpieczeniach (§§ 30 - 32) przewidują instytucję przeglądu planów podstawowych urządzeń jądrowych³⁵. Agencja może bowiem dokonywać przeglądu planów podstawowych urządzeń jądrowych mających podlegać zabezpieczeniom organizacji. Tego rodzaju działania Agencji są związane z realizacją przez nią projektów pomocy dla państw członkowskich, określonych w postanowieniach art. XI Statutu, a stanowiących podstawę do zawarcia z państwem członkowskim odpowiedniego porozumienia programowego (Project Agreement). Przeglądy planów pod-

³⁴ O tym, czy sprawozdanie stanowi środek ujawniania, czy środek weryfikacji, decydują dwa zasadnicze elementy, a mianowicie moment złożenia sprawozdania i opracowujący je podmiot. Jeżeli sprawozdanie pochodzi od państwa i sporządzane jest na podstawie ustalonego przez organ kontrolny kwestionariusza, przypomina informacje i zaliczane jest do środków ujawniania. Jeżeli zaś sprawozdanie sporządzane jest przez międzynarodowy organ kontrolny po dokonaniu badań na miejscu, zaliczane jest do środków weryfikacji. Szerzej patrz J. Gilas, *Kontrola porozumień*, s. 179 - 180.

³⁵ Definicję podstawowego urządzenia jądrowego formułuje § 78 Dokumentu o Zabezpieczeniach.

stawowych urządzeń jądrowych dokonywane są w następujących wypadkach:

a) w odniesieniu do projektu pomocy Agencji w dziedzinie atomowej, przed jego« zatwierdzeniem,

b) w odniesieniu do dwu- lub wielostronnego porozumienia, na mocy którego odpowiedzialność za wykonywanie zabezpieczeń ma być przekazana Agencji, lub w odniesieniu do sytuacji jednostronnego poddania przez państwo członkowskie określonej sfery swojej działalności atomowej zabezpieczeniom Agencji; zanim organizacja przyjmie na siebie odpowiedzialność z tego tytułu,

c) w odniesieniu do sytuacji, w której następuje przemieszczenie materiału jądrowego³⁶ podlegającego zabezpieczeniom do podstawowego urządzenia jądrowego, którego plany nie zostały wcześniej przejrane; zanim takie przemieszczenie będzie miało miejsce,

d) w odniesieniu do sytuacji, w której następuje istotna modyfikacja podstawowego urządzenia jądrowego, którego plany zostały już wcześniej przejrane; zanim taka modyfikacja będzie miała miejsce.

Informacje zawarte w przygotowywanych przez zainteresowane państwo członkowskie planach wykorzystania podstawowego urządzenia jądrowego stanowią przedmiot oceny Rady Zarządzających MAEA. Ich ewentualna akceptacja przez ten organ otwiera możliwość zawarcia odpowiedniego porozumienia programowego umożliwiającego państwu realizację określonych planów w zakresie pokojowego wykorzystania uzyskanych tą drogą materiałów lub urządzeń jądrowych.

Poza tym również postanowienia typowych porozumień o zabezpieczeniach MAEA (art. 8 oraz 42 - 49), zawieranych w wykonaniu postanowień art. III.1 Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej³⁷, zobowiązują państwa-strony do przekazywania Agencji opisowych i uzupełniających informacji dotyczących podlegających zabezpieczeniom materiałów jądrowych oraz zawierających charakterystykę podstawowych urządzeń jądrowych.

³⁶ Pojęcie to wyjaśniają przepisy art. XX Statutu MAEA i § 77 Dokumentu o Zabezpieczeniach.

³⁷ The Structure and Content of Agreements between the International Atomic Energy Agency and States required in Connection with the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons/IAEA Doc. INFCIRC/153/. Tytułem przykładu powoływane będzie Safeguards Agreement zawarte przez MAEA z Polską/IAEA Doc. INFCIRC/179/. Szerzej na ten temat patrz A. J. Jojrysz, *Działalność kontrolna w zakresie nierozprzestrzeniania broni jądrowej*. Państwo à Prawo 1970, nr 10, s. 40-48; M. I. Shaker, *The Nuclear Non-Proliferation Treaty. Origin and Implementation*, New York 1980 oraz T. Wójcik, *Nierozprzestrzenianie broni jądrowej a działalność Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej*. Sprawy Międzynarodowe 1979, nr 11, s. 139 - 148. Patrz też T. Gadkowski, *Międzynarodowa kontrola nierozprzestrzeniania broni jądrowej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1984, z. 4, s. 106 - 107.

Podobne postanowienia formułują porozumienia o zabezpieczeniach MAEA zawierane w wykonaniu postanowień art. 13 Układu o zakazie broni jądrowych w Ameryce Łacińskiej³⁸, przewidującego dwojakiego rodzaju informacje przekazywane przez państwa-strony: informacje związane z kontrolą wykonywania uprawnień państw do przeprowadzania pokojowych eksplozji jądrowych (art. 18 Układu) oraz informacje związane z kontrolą pokojowego wykorzystania przez państwa-strony podlegające zabezpieczeniom materiałów i urządzeń jądrowych (art. 5 Układu)³⁹.

Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej, uzyskuje również informacje zawarte w protokołach, których istotę określają postanowienia §§ 33 - 36 Dokumentu o Zabezpieczeniach. Ich treść zawiera ewidencję podstawowych urządzeń jądrowych oraz wszelkich materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniom, a znajdujących się poza takimi urządzeniami. Państwo członkowskie przedkłada Agencji protokoły ilościowe, w odniesieniu do -materiałów jądrowych i protokoły operacyjne, w odniesieniu do podstawowych urządzeń jądrowych⁴⁰.

2. Drugim podstawowym środkiem ujawniania w systemie działalności kontrolnej Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej są sprawozdania, których istotę określają zasadniczo postanowienia art. XII.A.4 Statutu Agencji i §§ 37 - 44 Dokumentu o Zabezpieczeniach. Państwa-członkowie przedkładają MAEA sprawozdania odnoszące się do produkcji, przerobu i wykorzystania materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniom, a znajdujących się w podstawowych urządzeniach jądrowych lub poza nimi. Postanowienia Dokumentu przewidują obowiązek sporząd-

³⁸ Tytułem przykładu powoływane 'będzie Safeguards Agreement zawarte przez MAEA z Meksykiem (IAEA Doc. INFCIRC/197). Szerzej na ten temat patrz A. Garcia Robles, *Measures de désarmement dans des zones particulieres: La Traite visant l'Interdiction des Armes Nucleaires en Amerique Latine*. Recueil des Cours de l'Academie de Droit International 1971, vol. 33, t. II, s. 45 - 134.

³⁹ Układ przewiduje uprawnienia kontrolne MAEA oraz OPANAL (Organismo pana la Proscription de las Armas Nucleares en la America Latina). (Szerzej na ten temat patrz A. Garcia Rotaes, *The Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America (Treaty of Tlatelolco)*. SIPRI Yearbook of World Armaments and Disarmament 1969 - 1979; H. Gros Espiell, *The Non-proliferation of Nuclear Weapons in Latin America*. IAEA Bulletin 1980, nr 3/4, s. 31 - 86 oraz tenże: *Układ o zakazie broni jądrowych w Ameryce Łacińskiej (sytuacja aktualna i perspektywy)*. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1881, z. 3, s. 35 - 39).

⁴⁰ Art. 51-58 typowego porozumienia o zabezpieczeniach MAEA, zawieranego w wykonaniu postanowień Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej przewidują również funkcjonowanie instytucji protokołów rozliczeniowych sporządzanych przez państwa oddzielnie dla każdej strefy bilansu materiałowego, a zawierających wyciągi rachunkowe dotyczące stanu wszystkich materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniom oraz podobne wyciągi z operacji przeprowadzanych w instalacjach zawierających materiały jądrowe.

dzania przez państwa członkowskie dwóch rodzajów sprawozdań, a mianowicie sprawozdań zwykłych i sprawozdań specjalnych. Sprawozdania zwykłe opierają się na danych zawartych w przygotowywanych przez państwa protokołach i składają się ze sprawozdań ilościowych, wykazujących ilości materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniom, ze wskazaniem na ich skład fizyczny, chemiczny i sposób ich rozmieszczenia oraz sprawozdań operacyjnych, przedstawiających sposób wykorzystania podstawowych urządzeń jądrowych podlegających zabezpieczeniom, jak również programu ich przyszłej eksploatacji. Sprawozdania specjalne sporządzane są w sytuacji, gdy następuje jakikolwiek nadzwyczajny wypadek powodujący rzeczywistą lub potencjalną utratę, zniszczenie albo uszkodzenie materiałów jądrowych i podstawowych urządzeń jądrowych podlegających zabezpieczeniom Agencji. Sprawozdania specjalne sporządzane są również w odniesieniu do sytuacji, w której następuje przemieszczenie materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniom, powodujące istotną zmianę w ilości materiału jądrowego w urządzeniu jądrowym lub w kompleksie urządzeń jądrowych stanowiących określoną całość.

Również postanowienia 'porozumień o zabezpieczeniach MAEA, w tym zwłaszcza porozumień zawieranych w wykonaniu (postanowień Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, przewidują obowiązek przekazywania Agencji przez państwa-strony określonych sprawozdań odnoszących się do podlegających zabezpieczeniom materiałów jądrowych (art. 59 - 69). Mają to być mianowicie: sprawozdania początkowe, sprawozdania rozliczeniowe i sprawozdania specjalne. Sprawozdania początkowe i rozliczeniowe oparte są na rozliczeniach zawartych w protokołach przekazywanych organizacji przez państwa-strony, a sporządzane są dla każdej z osobna strefy bilansu materiałowego⁴¹. Dotyczą one przede wszystkim zmian ilościowych w zakresie używanych i składowanych materiałów jądrowych. Państwa przekazują też Agencji sprawozdania specjalne, a to w sytuacjach, gdy w wyniku nieprzewidzianych okoliczności materiały jądrowe zostają zagubione w ilościach przekraczających granice ustalone w postanowieniach porozumień pomocniczych (Subsidiary Arrangements), albo gdy podział nia strefy bilansu materiałowego ulega zmianie do tego stopnia, że prawdopodobny staje się niedozwolony przepływ tych materiałów. Sprawozdania specjalne wymagane są również w przypadku uzasadnionego podejrzenia, że materiały jądrowe zostały lub mogły zostać zagubione podczas transferu (art. 97). Treść wszystkich rodzajów sprawozdań ustalają postanowienia porozumień pomocniczych.

Podobne ustalenia formułują również porozumienia o zabezpieczeniach MAEA zawierane w wykonaniu postanowień Układu o zakazie broni ją-

⁴¹ Pojęcie to określają postanowienia art. 110 typowego porozumienia o zabezpieczeniach.

drowych w Ameryce Łacińskiej, przewidującego funkcjonowanie szeroko rozbudowanego systemu sprawozdań, jako środka kontroli wykonywania przez państwa-strony przyjętych w Układzie zobowiązań⁴².

IV. ŚRODKI WERYFIKACJI W PROCESIE MIĘDZYNARODOWEJ KONTROLI POKOJOWEGO WYKORZYSTANIA ENERGII ATOMOWEJ

1. Przedstawione wyżej formy działalności kontrolnej Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej odzwierciedlają jedynie subiektywne stanowisko i dobrą wolę państw członkowskich dostarczających organizacji określonych danych w zakresie przestrzegania przez nie przyjętych zobowiązań w dziedzinie pokojowego wykorzystania energii atomowej. Dlatego też, poza omówionymi wyżej środkami ujawniania, Statut MAEA (art. XII.A.6) i regulacje szczególne przewidują również funkcjonowanie środków weryfikacji, jakimi są badania na miejscu. Stanowią one wyjątkowy środek kontroli, wpływający na realizację przez państwo jego praw suwerennych⁴³. Zgoda państwa na ich zastosowanie wyrażana jest tylko w określonych warunkach, a mianowicie w sytuacji, gdy jest to rzeczywiście niezbędne dla zapewnienia realizacji zobowiązań o zasadniczym znaczeniu. J. Symonides podkreśla, że stosowanie badań na miejscu możliwe jest głównie tam, gdzie ich zakres pozostaje we właściwej proporcji do uzyskanych efektów⁴⁴. Z uwagi na znaczenie przedmiotu kontroli odnosi się to także do międzynarodowej kontroli pokojowego wykorzystania energii atomowej.

2. Postanowienia Dokumentu o Zabezpieczeniach (§§ 45 - 54) przewidują możliwość dokonywania przez Międzynarodową Agencję Energii Atomowej badań na miejscu pod postacią inspekcji⁴⁵. Ustalają one liczbę

⁴² Zwraca na to uwagę m. in. J. Gilas, *Kontrola porozumień*, s. 183 - 184, podkreślając fakt współistnienia uprawnień kontrolnych MAEA i OPANAL.

⁴³ Warto podkreślić fakt, że w czasie dyskusji nad projektem Statutu MAEA wystąpiła znaczna rozbieżność stanowisk, gdy idzie o możliwość dokonywania przez Agencję inspekcji. Przedstawiciel ZSRR G. N. Zarubin stwierdził, że „Agencja nie powinna narzucać krajom otrzymującym pomoc takich warunków, które naruszałby ich suwerenne prawa” (Zbiór Dokumentów 1956, nr 12, s. 1904); delegat polski J. Katz-Suchy uznał, że „kontrola nie może i oie powinna naruszać praw suwerennych państw...” (Zbiór Dokumentów 1955, nr 12, s. 1957), zaś przedstawiciel Wielkiej Brytanii P. Dixon oświadczył, że „wyrzeczenie się pewnej części suwerenności wynika siłą rzeczy z przyjęcia wszelkich zobowiązań międzynarodowych”. (Zbiór Dokumentów 1956, nr 12, s. 1917).

⁴⁴ J. Symonides, *Kontrola międzynarodowa*, s. 155.

⁴⁵ O inspekcji pisze m. in. W. Morawiecki, *Inspekcja w systemie kontroli Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej*. Sprawy Międzynarodowe 1968, nr 8 - 9, s. 126 - 138.

inspekcji na poziomie minimum niezbędnego dla skutecznego stosowania zabezpieczeń i przewidują, że Agencja może dokonywać inspekcji zwykłych, inspekcji początkowych i inspekcji specjalnych. Inspekcje zwykłe mają zasadniczo na celu: sprawdzenie danych zawartych w przedstawionych organizacji przez państwa protokołach i sprawozdaniach, weryfikację ilości materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniom, jak również sprawdzenie prawidłowości operacji dokonywanych w podstawowych urządzeniach jądrowych i urządzeniach badawczo-rozwojowych, zawierających podlegające zabezpieczeniom materiały jądrowe. Inspekcje początkowe mają na celu sprawdzenie, czy konstrukcja podstawowego urządzenia jądrowego jest zgodna z planami zaakceptowanymi uprzednio przez Agencję. Inspekcje specjalne przeprowadza zaś MAEA w sytuacjach, gdy po zweryfikowaniu sprawozdań okazuje się, że zastosowanie tego środka kontroli jest konieczne lub wymagają tego szczególne okoliczności związane zwłaszcza z planowanym przekazaniem znacznych ilości podlegającego zabezpieczeniom materiału jądrowego poza granice Jurysdykcji państwa.

Gdy chodzi o postanowienia porozumień o zabezpieczeniach MAEA, w tym zwłaszcza porozumień zawieranych w wykonaniu postanowień Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, to przewidują one funkcjonowanie trzech rodzajów inspekcji Agencji (§§ 70 - 90). Są to: inspekcje ad hoc, inspekcje zwykłe i inspekcje specjalne. Inspekcje ad hoc przeprowadza Agencja w celu sprawdzenia danych zawartych w przekazywanych przez państwa sprawozdaniach początkowych oraz w przypadku przygotowywania materiału jądrowego do wysyłki poza granice państwa. Inspekcje zwykłe umożliwiają Agencji sprawdzenie przedstawionych w sprawozdaniach rozliczeń materiałów jądrowych, zwłaszcza w sytuacji, gdy rozliczenia te wykazują pewne różnice w inwentarzu. Dla sprawdzenia danych zawartych w sprawozdaniach specjalnych oraz w sytuacji, gdy Agencja uzna, że informacje uzyskane od państwa lub w wyniku przeprowadzenia inspekcji zwykłych nie wystarczają do sformułowania wniosku o wywiązywaniu się przez państwo z obowiązków przewidzianych w Układzie, może ona przeprowadzić inspekcje specjalne.

Podobne postanowienia formułują porozumienia o zabezpieczeniach MAEA zawierane w związku z realizacją Układu o zakazie broni jądrowych w Ameryce Łacińskiej, ustanawiając rozbudowany system inspekcji zarówno Agencji, jak i OPANAL⁴⁶.

3. Art. XII Statutu MAEA przewiduje w p. B i C powołanie zespołu inspektorów Agencji, którzy mają podejmować działania kontrolne określone w postanowieniach Statutu, Dokumentu o Zabezpieczeniach oraz w postanowieniach odpowiednich porozumień o zabezpieczeniach. W czerw-

⁴⁶ Interesujące rozważania na ten temat formułuje A. Garcia Robles, *La Traite*, s. 94 - 104.

cu 1961 r. przyjęty został, w związku z tym, przez Radę Zarządzających MAEA tzw. Inspectors Document (Dokument o Inspektorach). Jest on wewnętrznym dokumentem Agencji, a jego postanowienia uzyskują moc prawną poprzez włączenie ich do konkretnych porozumień o zabezpieczeniach i tylko w takim zakresie, w jakim zostają do nich włączone⁴⁷. Dokument składa się z czterech części, które określają następujące zagadnienia: sposób desygnowania inspektorów (§§ 1-3), ogólne zasady działalności inspektorów (§§4 - 8), sposób przeprowadzania inspekcji (§§9 - 12) oraz przywileje i immunitety inspektorów (§§ 13 - 14).

Postanowienia Dokumentu przewidują, że inspektora lub inspektorów Agencji odpowiedzialnych za przeprowadzenie konkretnej misji wyznacza Dyrektor Generalny. Przeprowadza on przed taką nominacją nieoficjalne konsultacje z przedstawicielami rządu państwa, które wyraziło zgodę na przeprowadzenie inspekcji. W ich wyniku przedstawia on zainteresowanemu państwu oficjalną propozycję desygnowania konkretnej osoby do przeprowadzenia inspekcji. Akceptacja przez państwo takiej propozycji powoduje oficjalną notyfikację o desygnowaniu wybranej osoby do przeprowadzenia inspekcji⁴⁸. W przypadku braku akceptacji proponowanej kandydatury Dyrektor Generalny przedstawia państwu propozycję alternatywną⁴⁹. Powtarzające się w takich przypadkach negatywne stanowisko państwa upoważnia Dyrektora Generalnego do przekazania sprawy Radzie Zarządzających. Stanowi ono zarazem naruszenie postanowień odpowiednich porozumień o zabezpieczeniach zawartych przez Agencję z państwem członkowskim⁵⁰. Zgodnie z postanowieniami Dokumentu zainteresowane państwo jest informowane o terminie przeprowadzania inspekcji. Informacje o inspekcjach początkowych i zwykłych otrzymuje państwo najpóźniej na tydzień przed ich rozpoczęciem. Do inspekcji specjalnych przewidziany jest termin 24-godzinny⁵¹. Wyznaczonym przez Agencję inspektorom mogą towarzyszyć w czasie trwania inspekcja przedstawiciele władz zainteresowanego państwa. Sytuacja taka nie może jednak opóźniać ani w inny sposób utrudniać inspektorom wykonania ich zadań⁵². Działania inspektorów mają być zorganizowane w

⁴⁷ A. McKnight, *Atomic Safeguards. A Study in International Verification*, UNITAR, New York 1971, s. 50-53 i P. Szasz, *The Law and Practices of the International Atomic Energy Agency*, IAEA, Vienna 1970, s. 561 - 562.

⁴⁸ Porozumienie się Agencji z państwem co do osoby inspektora przewidziane jest również w postanowieniach art. XII. A. 6 Statutu.

⁴⁹ Taki sposób desygnowania inspektorów spotyka się z krytyką. Patrz np. A. Mc Knight, *Atomic Safeguards*, s. 53.

⁵⁰ Np. IAEA Doc. INFCIRC/98/p. 5.

⁵¹ W przypadku, gdy Agencji przysługuje w każdej chwili prawo dostępu do materiałów, instalacji i urządzeń jądrowych (§ 50 i 57 Dokumentu o Zabezpieczeniach), procedurę przeprowadzania inspekcji określają postanowienia porozumień uzupełniających (Supplementary Agreements).

⁵² Patrz też postanowienia art. XII.A 6 Statutu.

taki sposób, aby mogły zapewnić w pełni efektywną realizację ich zadań. Nie mogą jednocześnie powodować zakłóceń w pracy kontrolowanych obiektów. Muszą być one również zgodne z regulacjami prawa wewnętrznego danego państwa. Inspektorzy winni mieć zapewniony dostęp do wszystkich materiałów, urządzeń i instalacji jądrowych, względem których są stosowane zabezpieczenia zgodnie z postanowieniami Dokumentu o Zabezpieczeniach⁵³. Działania inspektorów mają zmierzać w kierunku dokonania oględzin takich materiałów, urządzeń i instalacji, sprawdzenia danych zawartych w protokołach i sprawozdaniach, zweryfikowania ilościowych obliczeń dotyczących materiałów podlegających zabezpieczeniom oraz zbadania prawidłowości funkcjonowania urządzeń i instrumentów pomiarowych. W czasie przeprowadzania inspekcji inspektorzy korzystają z przywilejów i immunitetów przewidzianych w § 13 Dokumentu, a określonych w postanowieniach Agreement on the Privileges and Immunities of the IAEA⁵⁴, włączonych do treści odpowiednich porozumień o zabezpieczeniach⁵⁵.

4. Rezultaty inspekcji określone są w sprawozdaniach, które inspektorzy przekazują Dyrektorowi Generalnemu Agencji. Stanowią one podstawę do dokonania przez organizację oceny inspekcji, jak również oceny postępowania państwa w zakresie wykonywania przyjętych zobowiązań międzynarodowych w dziedzinie pokojowego wykorzystania energii atomowej, określonych w postanowieniach Statutu MAEA, Dokumentu o Zabezpieczeniach oraz w postanowieniach odpowiednich porozumień o zabezpieczeniach. Stanowią też one podstawę do ewentualnego podjęcia przez Agencję działań o charakterze sankcji w przypadku stwierdzenia naruszenia przez państwo tych zobowiązań.

V. UWAGI KOŃCOWE

1. Zasadniczym celem funkcjonowania instytucji kontrolnych zawartych w postanowieniach Statutu oraz w postanowieniach wskazanych wyżej regulacji prawnych jest możliwość stwierdzenia przez organ kontrolny, czy postępowanie państwa w zakresie zabezpieczenia wyłącznie

⁵³ Dla sprawdzenia przestrzegania ustalonych przez Agencję norm zdrowia i bezpieczeństwa inspektorzy mają również dostęp do materiałów, urządzeń, instalacji i informacji określonych w postanowieniach Health and Safety Document — IAEA Doc. INFCIRC/118.

⁵⁴ Tekst patrz IAEA Doc. INFCIRC/9/Rev. 2. Tekst konwencji bazuje zasadniczo na postanowieniach Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies /UNTS 33: 261/, ale z uwagi na specyfikę działalności kontrolnej w zakresie pokojowego wykorzystania energii atomowej, przewiduje dla inspektorów Agencji szczególne przywileje (p. 18b, 23a, c, d, f, 24).

⁵⁵ Np. p. 24 i 25 porozumienia powołanego wyżej, w przypisie 50.

pokojuowego wykorzystania energii atomowej jest zgodne z przyjętymi przez nie wcześniej procedurami kontrolnymi Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej. Ostateczne stwierdzenie organu kontrolnego w tej mierze może być pozytywne, jeżeli państwo wypełnia przyjęte zobowiązania, lub negatywne, gdy organ ten dostrzega (naruszenie zobowiązań. W tym drugim przypadku, w sytuacji, gdy państwo (nie doprowadzi swego postępowania do stanu zgodnego z ustalonym wzorcem, powstaje kwestia możliwości zastosowania wobec niego sankcji. Oczywiście nie możemy w takich sytuacjach mówić o możliwości zastosowania sankcji w sposób automatyczny. Prawo międzynarodowe nie przewiduje istnienia i funkcjonowania bezpośredniej egzekutywy, a o konsekwencjach niewykonania lub naruszenia zobowiązań oraz o ewentualnym zastosowaniu sankcji decydują same państwa⁵⁶. Wydaje się zasadne twierdzenie, że funkcjonowanie kontroli międzynarodowej w danej dziedzinie stosunków między państwami zmniejsza potencjalne znaczenie sankcji, których ewentualne zastosowanie miałyby skłaniać państwa do postępowania zgodnego z normami międzynarodowymi. Znaczenie sankcji zmniejsza nie tylko sam fakt istnienia kontroli międzynarodowej, ale również sposób jej, przeprowadzenia, przy założeniu, że ma ona charakter korygujący. Dlatego właśnie I. Brierly podkreśla, że pokusa naruszenia przez państwo normy międzynarodowej jest słabsza niż pokusa, na jaką narażona jest jednostka⁵⁷.

2. Zasadnicze postanowienia określające możliwość stosowania sankcji przez Międzynarodową Agencję Energii Atomowej formułuje art. XII.C Statutu. Określa on sytuacje, w jakich organizacja może podjąć działania o charakterze sankcji organizacyjnych i korygujących. W praktyce działalności Agencji nie odnotowano przypadku oczywistego naruszenia przyjętych przez państwa członkowskie zobowiązań. Notowane są natomiast dosyć często drobne nieprawidłowości i rozbieżności, zwłaszcza w obliczeniach materiałów jądrowych wykazywanych w sporządzanych przez państwa sprawozdaniach ilościowych. Dla przykładu, w 1982 roku inspektorzy Agencji przeprowadzili około 1700 inspekcji w 500 urządzeniach jądrowych znajdujących się w 49 państwach. Inspekcje te wykazały 406 nieznacznych rozbieżności w obliczeniach ilościowych materiałów jądrowych podlegających zabezpieczeniu, które to rozbieżności zostały w sposób zadowalający wyjaśnione⁵⁸.

⁵⁶ Problematykę sankcji w prawie międzynarodowym omawia J. Symonides, *Sankcje międzynarodowe*, Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne (Prawo V), Toruń 1965, s. 39 i nast.

⁵⁷ I. Brierly, *The Basic of Obligation in International Law*, Oxford 1958, s. 203.

⁵⁸ Rapport Annuel pour 1982, GC/XXVII/684, s. 69.

MEANS OF INTERNATIONAL CONTROL FOR PEACEFUL UTILIZATION
OF ATOMIC ENERGY

Summary

The article discusses a question of functioning of means of international control of peaceful utilization of atomic energy — a problem of great importance for modern international law.

In the introducing part the author presents basic remarks on the essence of international control as one of the institutions securing effectiveness of norms of international law. This serves as grounds for stating an issue of international control for peaceful utilization of atomic energy with indicating specific features of control activities in that scope.

Essential discussion is concentrated on questions of character of means of international control for peaceful utilization of atomic energy. Those problems are presented on a basis of cardinal outline of legal structure of control system of International Atomic Energy Agency, which consists of Agency Statute, Safeguards Document, Inspectors Document as well as provisions of relevant Safeguards Agreements. Upon a study of basic regulation of international law concerning the IAEA control system it is indicated by the author that these provide a combination of two types of means of control i.e. means of disclosure and of verification. Particular attention is drawn by the author to functioning of the records system (accounting records, operating records), reports system (initial reports, inventory change reports, material balance reports, special reports) and the inspections system (ad hoc inspections, routine inspections, special inspections).

The author also points out at the possibilities of undertaking actions by the IAEA having character of sanctions in cases of ascertaining a breach of international agreements adopted by states in that scope.